

ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

УДК: 322(477.43/44)

В. В. ДОБІЖА
О. В. КОЛЕСНИК

РУЙНУВАННЯ ЦЕРКОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ПОДІЛЛЯ ВНАСЛІДОК ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У 20 – 30 - Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Здійснено аналіз політики радянського керівництва щодо культурно-церковних цінностей на Поділлі. Визначені засоби боротьби радянської влади з православною церквою. Розкрито політику тоталітарного адміністрування, що супроводжувалася нехтуванням історичних, культурних та національних традицій. Досліджено періоди антирелігійної кампанії більшовиків. Охарактеризовано методи руйнування пам'яток релігійного значення Поділля. Проаналізовано форми масових репресій проти духовенства і віруючих.

Ключові слова: *політичний терор, репресії, культова споруда, антирелігійна політика.*

© *ДОБІЖА Василь Валерійович* – кандидат політичних наук, доцент кафедри правового регулювання економіки і правознавства Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету

© *КОЛЕСНИК Олександр Володимирович* – викладач Вінницького коледжу економіки і підприємництва Тернопільського національного економічного університету

Добижа В. В., Колесник А. В. Разрушение церковных ценностей Подолья в результате проведения государственной политики советской власти в 20 - 30 - х годах XX века

Осуществлен анализ политики советского руководства по отношению к культурно - церковным ценностям на Подолье. Определены средства борьбы советской власти с православной церковью. Раскрыто политику тоталитарного администрирования, что сопровождалась пренебрежением исторических, культурных и национальных традиций. Исследованы периоды антирелигиозной кампании большевиков. Охарактеризованы методы разрушения памятников религиозного значения Подолья. Проанализированы формы массовых репрессий против духовенства и верующих.

Ключевые слова: политический террор, репрессии, культовое сооружение, антирелигиозная политика.

Dobizha Vasyly, Kolesnyk Oleksandr. The destruction of the religious values of Podillya as a result of the public policy of the Soviet government in the 20-30-s of the XX century

We analyzed the policy of the Soviet leadership towards the cultural and religious values in Podillya region. We identified the means of struggle between the Soviet regime and the Orthodox church. We expanded the policy of the totalitarian administration, the neglect of the historical, cultural and national traditions. We studied the periods of the Soviet anti-religious campaign. We characterized the methods of the destruction of the monuments of the religious significance. We analyzed the forms of the mass repression against the clergy and the religious people.

Key words: political terror; repression; religious building, anti-religious policy.

Зі здобуттям Україною незалежності проблематика церковної історії 1920-х років, а відповідно питання церковно – державних відносин, посіли чільне місце серед пріоритетних сфер дослідження українських науковців.

Роботи істориків: О. Ігнатуші¹, А. Киридон², О. Нестулі³, В. Пашенка⁴, В. Силантьєва⁵, О. Тригуба⁶ заклали ґрунтовні засади і нові методологічні підходи до вивчення цієї проблеми. Науковий доробок за останні десятиліття є основою для необхідного дослідницького переходу від з'ясування статусу церков у радянській державі до висвітлення процесу їх руйнування. У цьому контексті публікації Т. Євсєєвої⁷, Т. Савчук⁸ формують інтерес до висвітлення даного питання. Проте аналіз існуючої літератури дозволяє стверджувати, що дане питання ще не достатньо висвітлене, а окремі його моменти залишились поза увагою дослідників.

В 20 – 30 – х рр. ХХ століття під час політичного терору в СРСР було знищено тисячі священнослужителів, зруйновано безліч храмів, а вони складають основу духовності народу. Не став виключенням і Подільський регіон, де сотні храмів були сплюндровані, зруйновані, або в кращому випадку перепрофільовані на склади, коношні, спортзали чи інші побутові споруди.

Так⁸ на початку століття в Подільській єпархії діяли 1685 храмів, 6 чоловічих та 5 жіночих монастирів, а кафедральні собори в Кам'янці-Подільському та у Вінниці, що за своїм оздобленням та величиною не поступалися найвідомішим соборам світу, були зруйновані або закриті уже в 30 – х рр. минулого століття.

Після жовтневих подій 1917 р. в основу партійно-державної політики щодо релігії, віруючих, церкви було покладено декрет Раднаркому РСФСР, що датований 23 січня 1918 р. «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви». Його зміст майже повністю було продубльовано у декреті Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 22 січня 1919 р.⁹

Для об'єктивності висвітлення даної проблеми потрібно зазначити, що спочатку і радянська влада, і церква ще намагалися шукати компроміси, шляхи виходу з проблемних питань, чимало яких конструктивно вирішувалося Радою народних комісарів, існував також Всеукраїнський комітет з охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМіС), який проводив плідну роботу у справі збереження пам'яток культового походження¹⁰.

Цілеспрямована і систематична реалізація антирелігійної політики радянської влади розпочалася в Україні після закінчення громадянської війни. 1 червня 1921 р. у складі Наркомату юстиції УРСР був створений «ліквідаційний відділ». Постановою ВУЦВК від 6 вересня 1922 р. відділ було передано до Наркомату внутрішніх справ (НКВС)¹¹.

Спеціальна комісія ЦК КП(б)У визначила, що ліквідаційний відділ діятиме «на підставі загальних директив щодо церковної політики, одержаних від ЦК КП(б)У». Постановою ВУЦВК від 6 вересня 1922 р. цей відділ, його місцеві організації разом із штатами та коштами на їх утримання було передано до Наркомату внутрішніх справ (НКВС). У губерніях (з утворенням округ - в округах) і районах цими питаннями займалися місцеві адміністративні відділи.

Циркуляр НКВС від 21 жовтня 1921 р. вимагав створення губернських ліквідкомів у справах відокремлення церкви від держави. Їх головне завдання щодо церкви пов'язується зі словом «ліквідація». Циркуляром Подільського губвиконкому від 24 листопада 1921 р. вимагалось негайно утворити повітові ліквідкомісії, їх головою мав бути обов'язково зав. повітовим адмінвідділом, членами - заступник начальника ГПУ і голова особливої сесії Народного суду або один із суддів з повітового міста. У штаті мало бути два секретарі. Таким чином, усі церковні справи вирішувалися в системі карально-поліційних органів. Ті самі циркуляри наказували з'ясувати «чи відібрана земля й капітали у церков, костьолів і духівництва», встановити кількість відібраного майна, з'ясувати кількість молитовних будинків усіх культів і встановити, яка кількість із них закрита. Особливо наказувалося перевірити, «чи закриті добродійницькі, просвітницькі та інші їм подібні релігійні об'єднання». Церковні будівлі й майно протягом двотижневого терміну підлягали обов'язковому страхуванню, ухилення від якого тягло певну відповідальність. На віруючих, духівництво, церкву насувався ідеологізований поліцейський режим¹².

Слід констатувати, що у боротьбі з православною церквою радянська влада використовувала найрізноманітніші засоби. Від розпочатої повномасштабної антицерковної пропаганди, на кшталт «УАПЦ — це політична фортеця петлюрівщини», аж до примусової атеїзації населення. Національні церкви обкладалися непомірно високими податками, за несплату яких їх приміщення відбиралися. Влада практикувала й безпосереднє втручання у церковні справи, цькування релігійних громад, пряме пограбування церковних реліквій тощо. Особлива ворожість до церкви була обумовлена тим, що влада вбачала в ній не лише осередки поширення «релігійного дурману», її лякав національний, непідкорений дух української церкви, який міг пробудити національну свідомість народу. Знищуючи українську церкву, влада нищила один із проявів національно-культурної самобутності духовних святинь народу України, розчищаючи і звільняючи підґрунтя для нового «соціалістичного» типу мислення¹³.

Згідно з інструкціями нарком'юсту, НКВС і наркомату просвіти УСРР, прийнятих владою в 1920-1925 рр., всі колишні церковні садиби в сільській місцевості передавалися у відання відповідних сіль-

ських рад. Останні могли здавати їх в оренду як окремим особам, так і членам релігійних общин. Виняток складали старовинні храми та монастирі, що, згідно з постановою радянського уряду України від 1919 р., передавалися під охорону Наркомпросу. Щодо житлових будинків священнослужителів, збудованих на кошти релігійних громад, то, відповідно до циркуляра НКВС УСРР від 9 вересня 1921 р., вони можуть бути реквізовані, а їх господарі – виселені¹⁴.

Зрозуміло, що відразу більшовики ні на Поділлі, ні на іншій території не могли здійснювати широкомасштабну атеїстичну політику і відкрито закривати релігійні споруди, тому вони обрали інший метод, не такий кардинальний, але не менш болючий. За вказівкою Леніна церкву мали ліквідувати як політичного і свого головного опонента, позбавити її матеріальної бази, а для цього проголошувалася кампанія із вилучення церковних цінностей. Місцева влада відразу взялася за виконання декрету, а через короткий термін почала нахвалятися в пресі значною кількістю вилучених в церкві цінностей. Періодично такі дані публікувала губернська газета «Вісті». Зокрема повідомлялося, що станом на 25 травня 1922 р. на Поділлі було вилучено: 121 пуд 1 лот 37 золотників срібла (1982 кг. 151 гр.); 83 золотники 38 доль золота; 5364 крб. сріблом, 52 крб. золотом, 1 золотий хрест із 20 рубінами, 16 угорських золотих. Тільки у Вінниці з 7 церков, 1 костюлу, 2 капличок і 11 синагог було награвовано 8 пудів 34 фунта срібла й 67 з полтиною золота.

На вересень 1922 р. до губернського фінвідділу надійшли такі вилучені церковні цінності: срібних виробів — 499 712 золотників 24 долі; золотих виробів — 98 золотників 72 долі; золотої монети російської — 64 крб; іноземної за курсом — 888 крб; срібної монети російської — 11676 крб; іноземної за оцінкою — 2533 крб. Крім того, було вилучено два хрести з дрібними каменями, одну корону з малоцінними каменями, одну корону з бірюзою й рубінами, одну корону з бірюзою, одну панагію з діамантами, одну ризу з бірюзою й рубінами, одну корону з діамантами, панагію з топазами, аметистом і рубінами, один срібний хрест із перлами, двома каменями бірюзи і гранатами¹⁵.

У 1922 р. губернська газета «Известия» доволі часто подавала матеріали про розправу над духівництвом та мирянами, що намагалися приховати цінності. Так, 3 червня 1922 р. було подано матеріал «Суд над Винницькими князьями»¹⁶, 13 червня – «Письма из Жме-

ринки. Расплата загрехи. (Суд над церковниками)»¹⁷. На жаль, це далеко не повний список...

Особливо жорстокі заходи органів влади щодо вилучення церковних цінностей були проведені у прикордонній смузі. В Кам'янці-Подільському за приховування цінностей священників було засуджено до смертної кари¹⁸.

Насправді, безбожницьке і вандалське вилучення церковних речей мало за своєю суттю приховану антицерковну мету, основну ідею якої ми можемо зрозуміти із опублікованого лише в 1990 році листа В. І. Леніна до членів Політбюро та голови ВЦВК, в якому він закликає до позбавлення церкви як головного політичного опонента матеріальних благ через підрив її матеріальної бази та ізоляцію духовенства від суспільства під приводом опору, вилучення цінностей¹⁹.

22 червня пленум ЦК КП(б)У ухвалив «Тези з антирелігійної пропаганди», тому відповідна робота з руйнування церкви посилилась, а отже 1923 рік можна віднести до початку другого періоду антирелігійного руху. У тезах зазначалося, що розвиток революції та безперервна кампанія проти релігії сприяли «величезним позитивним зрушенням у свідомості народних мас та величезним перемогам на антирелігійному фронті». З іншого боку, «закриття церков, зняття дзвонів, податки на церкву і церковні землі, не передбачені законодавством, і цілий ряд грубих адміністративних заходів впливу викликали ексцеси, спрямовані проти дій і позиції влади». В низці губерній до 1923 р. незважаючи на попередні циркуляри подібного змісту, антирелігійна робота здійснювалась кустарно і не давала потрібних для діючої влади результатів²⁰.

З початком другого періоду антирелігійної кампанії влада вже більш відкрито почала виступати проти церкви і підтримувати руйнування та нівечення церковного майна. Характерний епізод стався в м. Тульчині, де місцевий комуніст, що добряче випив, вистрілів декілька раз із власної рушниці в купол церкви. Коли віряни захотіли покарати «антихриста», місцеві органи влади захистили його і наказали усім розійтися²¹.

Систематичність даного факту доводить інший протокол тієї ж Тульчинської окружної комісії по ліквідації церкви та є свідченням свавілля і наруги щодо віруючих і духівництва: «В проведенні антирелігійної роботи виявлені випадки знуцання місцевими органами

влади та активом деяких сіл над релігією та духовенством. Такі події трапилися в селі Жерденівка, Гнатівка, Чечелівка та низці інших сіл. При вилученні дзвонів місцеві органи влади, окремі партійці, комсомольці, а також актив села вели себе зухвало: заходили в церкви в головному уборі, палили цигарки, плювалися, вимагали ризи та вбиралися в них; у формі попів, архімандритів ставали в голові походу, направляючись до райцентру, безцільно розмахували хрестами та кадилами. Всі зазначені аргументи безумовно призвели до дискредитації політики радянської влади та незадоволення селян». Додамо, що це була не дискредитація політики, а її сутність²².

Такі випадки були характерні не тільки для Тульчинської округи, але й для решти округ Поділля. Так, в селі Борсуки, що відносилися до Староушинського району Кам'янець-Подільської округи, партійний працівник на прізвище Шершун, не тільки закрив церкву, але й вимагав, щоб у селянських оселях були зняті ікони²³; в селі Воробіївка Данаєвецького району тієї ж округи також закрито церкву з метою передачі під зерносховище, а все церковне начиння конфісковане у фонд індустріалізації²⁴; в Новоушинському районі з церкви, що вже була закрита, представником комнезаму був знятий хрест і віднесений до місцевого коваля, що б той зробив підкови для коней, щоб побачити, як на Богородиці сільські коні будуть соціалізм будувати²⁵.

Однак «вирішальний штурм» церкви було розпочато в 1929 р., а розорення її досягло апогею наприкінці 1929 – в перші місяці 1930 рр. Священиків виселяли, церковні і релігійні споруди руйнували, переобладнували на культосвітні установи або, що ще гірше, під господарські потреби, дзвони скидали й передавали на промислову переплавку. Суцільним потоком йшли повідомлення про закриття церков. В 1929 р. була видана навіть директива Вінницького окружного комітету КП(б)У «Про порядок закриття церков та молитовних будинків». В ній зокрема говорилося:

1. Провести широку роз'яснювальну роботу в масах.
2. Підготовча робота повинна мати своїм наслідком протокольні постанови з переліком всіх присутніх.
3. Постанова про закриття буде законною лише тоді, коли за закриття буде подано голоси 85% населення даного населеного пункту чи району обслуговування даної церкви²⁶.

Але не завжди цієї директиви дотримувалися, а іноді й відкрито порушували. Так, унікальним у цьому плані документом, що адекватно відображає тогочасну дійсність є лист жінок міста Жмеринки до місцевої влади: «Звертаємось до вас з молитвою про допомогу і захист наших законних прав безжально потоптаних невеликою групою безвірників, що використовували свій службовий та партійний вплив на наших чоловіків та дітей, вимушених під страхом звільнення і позбавлення шматка хліба підписати постанову про закриття єдиного в місті православного храму. Ми, віруючі, зібралися в неділю 4 листопада в кількості 3-х тисяч у своєму храмі і були поставлені уже перед готовим рішенням. А 7 листопада, в день свята 11 річниці жовтневої революції, відбулося закриття і опечатування храму - акт публічної образи релігійних почуттів більшості населення. Військові оточили церкву і силою витіснили протестуючу масу віруючих. Розпачливий зойк і плач їх довелось глушити музикою оркестру. Ще більше засмутило і схвилювало віруючих учинене 10 листопада спішне руйнування алтаря і церковного начиння: ікони вибивалися із кіотів, іконостаси, зачеплені мотузкою, звалювали на підлогу. Таке знущальне ставлення до того, що святе і дороге для віруючих, ще більше посилює горе їх так, що навіть невіруючим ставало моторошно чути їх голосні ридання, несамовиті крики народу. Коли вивозили звалене на купи на возах розорене церковне майно, то народ сотнями з плачем біг за підводами. Бачили цю скорботу народну і плакали разом із православними навіть іно-вірці - католики та євреї»²⁷.

Даний випадок непоодинокий, пізніше, у 1930 р., представники влади свавільно розпоряджались майном громад. Досить було керівникові електропідприємства Рибінському звернутися в інспекцію культів Вінокрвиконкому за дозволом на зняття електролічильника в храмі, як негайно міська Рада такий дозвіл дала. 19 лютого 1930 р. контролери освітлення електропідприємства Вігдерзон та Гольденгерш у присутності інспектора культів Карамазової зняли електролічильник за № 839187 (220 вольт, 2-3 амperi) з показниками 3717,25 квт.

Ще раніше, в грудні 1929 р., було знято й розбито на шматки сім дзвонів собору. Інспектор культів Карамазова надсилає одразу після цієї наруги доповідну голову міськради м. Вінниці: «Надси-

лаємо при цьому приймально-здавальний акт №6208 від 28/XII 1929р. про здачу мною «Рудметалторгу» з Преображенського собору м. Вінниці дзвони та інший кольоровий метал вагою 1975 кг. Вартість лом-бронзи – 500 крб. за тонну. Гроші, які заносяться на культосвітпотреби, треба одержати в конторі «Рудметалторгу».

У цьому ж таки 1930 році однією з численних постанов Вінницького окрвиконкому православний храм, що проіснував сотні років, було зачинено²⁸.

Використовувалися й інші методи, що описані у документах Вінницького окрпарткому за 1930 р. У с. Кантелина уповноважений закрив церкву, вдавшись до нахабного обману. Він ходив по селу з двома списками: один – за відкриття церкви, інший – за закриття. Селяни підписувалися за «відкриття», але їм підсовувався листок, де йшлося про «закриття». Або використовувався й такий варіант, коли, жителі того чи іншого села підписувалися на аркуші за збереження дзвонів, а потім до цього списку приклеювався заголовок про зняття їх. Очевидці подій тих років розповідають про випадки, коли збирався сільський актив (голова сільради, секретар парторганізації, секретар комсомольського осередку, голова комнезаму) і ставив підписи за всіх місцевих селян про їх згоду закрити чи навіть зруйнувати церкви. У такий спосіб, була вирішена доля напрочуд гарної й величної церкви у с. Ликові Вінницької округи.

У Рахнах, Криштопівці й Велішівці тієї ж округи церкви були змушені закрити самі релігійні громади, які не мали змоги заплатити податків. Та під час заворушень навесні 1930 р. селяни зажадали відкрити церкви, що у деяких випадках й було виконано. Владам було висунуто вимогу прислати до них священників. Уповноважений Вінницького окрпарткому в березні 1930 р. самовдоволено рапортував, що цю вимогу, звичайно, не виконано. Разом із тим він повідомив таке: «За постановою загальних зборів були зняті дзвони в селах Бондурі, Янушівка (такого роду постанови, як вже зазначалося, мають досить сумнівний вигляд); в селах Жадани і Пархомівка дзвони зняли незаконно, без постанови..., що мало негативний вплив на настрої парафіян. Дзвони привезли до райвиконкому, вони тепер лежать на дворі... Селяни говорять: «Казали, що треба на індустріалізацію, а тепер свині об них чешуться». Рудметалторг на вимогу райвиконкому вивезти дзвони не відгукнувся»²⁹.

Подібними методами закрили місцеву церкву в с. Горбівці Літинського району. Відтак у ній на певний час облаштувався сільський клуб («колбуд»). Міцну церковну будівлю, попри її нове культурне призначення, керівництво колгоспу часто використовувало як склад для зберігання зерна. Про такі факти йшлося у двох публікаціях на сторінках газети «Коллективіст» за 1936 і 1938 рр. В одному з дописів натрапляємо на свідчення збереження колгоспними селянами своєї релігійної свідомості і дотримання християнської обрядовості. На критику в тому, що колбуд не використовуються за призначенням, а слугує зерносховищем, голова колгоспу Барщевський відповів: «Тепер піст, в колбуд ніхто не ходє і краще його використати під насіння»³⁰.

Одна з директив Вінницького окружкому за 1930 р. з питань агітмасової організаційної роботи дає нам цікаві відомості щодо способу ліквідації релігійних установ: «За останній час райвиконками часто порушують питання про закриття молитовень. З боку сільрад це проводиться адміністративними заходами. Закриття молитовень вирішується сільрадами як засіб придбання помешкання».

Буває і так, що місцеві органи дають релігійним громадам дуже короткий термін часу для великого ремонту, а коли прихожани не встигають виконати розпорядження, місцеві органи порушують питання про закриття молитовні.

Закриття молитовні потрібно розглядати як наслідок проведення виховної роботи та перевиховання мас.

Досить активно розроблялися державними установами плани проти релігійної роботи перед Великоднем та Різдвом по Вінницькій окрузі. В них були передбачені такі завдання:

1. Організація ударних безвірницьких бригад та масова робота щодо зняття дзвонів із міських церков.

2. Масова робота щодо посилення передплати антирелігійної преси.

Документи, які зберігаються в Державному архіві Вінницької області, свідчать про активну антирелігійну роботу силами партійних та комсомольських організацій разом із «Спілкою безвірників» та профспілками.

Під час цих антирелігійних кампаній передбачалися атеїстичні бесіди на підприємствах, масові вечірki у клубах, школах, масова художня антирелігійна робота на селі³¹.

Монастирі, церкви, костьоли і синагоги закривалися і розбиралися за ухвалою громадян на «будівельний матеріал». Часто для їх руйнації застосовувалася вибухівка. На місці знесених історико-архітектурних об'єктів тривалий час залишалися пустирища і тільки значно пізніше їх забудовували. Зносилися не тільки культові споруди, а й будівлі цивільної архітектури під приводом, що вони є перешкодою новому будівництву чи вуличному рухові³², а ті, що якимось дивом вціліли, віддавалися під гаражі для тракторів, млини, комори та зсипні пункти³³. Непоодинокими є випадки, коли приміщення передавалися під в'язницю або розбиралися, а цегла використовувалася для будівництва інших споруд. Так сталося з Кам'янець-Подільською Архієрейською православною церквою³⁴ та Іванно-Предтеченською, яку було розібрано ще в 1932 р.

У жовтні 1935 р. Вінницьким облвиконкомом було видано постанову, що встановлювала порядок знесення хрестів, капличок, що стояли на перехрестях та дорогах. Це стало поштовхом для масового нищення історичних пам'яток, яких було у Вінницькій області понад 6000³⁵.

Зрозуміло, що таке цинічне і позбавлене логіки нищення творів та пам'яток культури і мистецтва не могло не викликати тривогу та відчай з боку працівників культурних установ, тому вони наважилися порушити перед радянською владою клопотання про передачу речей, що мали певну художню цінність. Частково задовольнивши клопотання музейних працівників у 1935 р. Вінницький ОВК надсилав телеграму, в якій наказав міській раді Кам'янця-Подільського при вилученні церковних речей передавати музеям: ікони, що датовані XVI – XVIII ст., ікони, на яких зображені представники царської сім'ї, а також ікони, які були намальовані відомими російськими художниками Васнецовим та Тропініним. Завдяки такому відважному крокові музейних працівників частину церковних речей вдалося врятувати від цілковитого нищення³⁶.

Через описані вище численні руйнації на 20 березня 1937 року на території Вінницької та Хмельницької областей діяло 245 церков і 524 будівлі, що використовувалися не за призначенням. А в сімох

районах Вінниччини (Оринівський, Волочинський, Муркурулівський, Проскурівський, Уланівський, Чуднівський, Шепетівський) ще з 1935 року не було жодного молитовного будинку³⁷. Так, якщо для прикладу описати Вінницю, то в ній діяли: Преображенський собор, Воскресенська церква, старообрядницька церква Зішестя Святого Духа та деякі костьоли і синагоги.

У навколишніх селах також залишилися деякі храми: с. Гавришівка – церква Івана Богослова, с. Лука-Мелешківська – Преображенська церква, с. Писарівка – Покровська церква, с. Сосонка-Михайлівська церква, с. Сокиринці – Свято-Дмитрівська церква, с. Селище - Воскресенська церква. Старе місто – Миколаївська церква, містечко Стрижавка - Успенська церква та Успенський костел, с. Сабарів – Михайлівська церква, с. Якушинці – Миколаївська³⁸. І це при тому, що на початку 1924 року в Подільській губернії нараховувалося 1098 православних церков³⁹, а вже на початок 40-х років у цьому регіоні не діяло жодної церкви. Знищення унікальних цінностей багатомістової духовної культури поєднувалося з масовими репресіями проти духовенства і віруючих.

Вищезгадані події відбувалися внаслідок витіснення радянською владою православної церкви з усіх сфер суспільного життя як «несумісних релігійних пережитків» із комуністичним побутом. Політика комуністичної влади щодо церкви визначалася завданням утвердження більшовицької влади та побудови комуністичного суспільства.

Слід зазначити, що мова йде не лише про матеріальні чи моральні втрати, про руйнацію храмів радянською владою не лише споруд, що мали певну історичну, архітектурну чи релігійну цінність (на жаль, значна кількість пам'яток архітектури безповоротно втрачена), а й про кардинальну зміну світоглядних орієнтирів, систематичне і цілеспрямоване руйнування духовного світу подолян, їх традицій та переконань.

Це було зумовлено тим, що радянська влада вбачала в церкві не лише осередки поширення «релігійного опіуму», її лякав колосальний дух народу, який з легкістю міг підняти національно-культурну революцію, непокірність до радянської влади, а цього вона аж ніяк не бажала.

Внаслідок проведення даної політики радянська влада «кувала» нові моделі поведінки людей, нові важелі впливу на побут, світогляд, а характерними рисами цієї політики були ідеологізація та утилітаризм.

1. *Ігнатуша О.М.* Руйнація конфесійної мережі в Україні 20-30-х років ХХ ст.: реалізація проекту безрелігійного суспільства / О.М. Ігнатуша // Науковий вісник Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. — 2003. — № 10. — С. 31-36.
2. *Киридон А. М.* Час випробувань: держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917-1930-х років / Киридон А.М. - Тернопіль : “Підручники і посібники”. – 2005. – 384 с.
3. *Нестуля О. О.* Доля церковної старовини в Україні. 1917-1941 рр. / Нестуля О.О. - К. : Інститут історії України НАН України, 1995. - Ч. 1 : 1917 р.- середина 20-х рр. - 280 с.
4. *Пащенко В.* Свобода совісті в Україні : Міфи і факти 20-30-х рр. ХХ ст. / Володимир Пащенко. - К. Інститут історії України, 1994. – 252 с.; Пащенко В.О. Боротьба з «опіумом для народу» чи злочин проти пам'яті? / Пащенко В.О. // Православ'я і культура: історія і сучасність. — Полтава, 1994. — С. 10–12.
5. *Силантьєв В. И.* Большевики и православная церковь на Украине в 20-е гг. / Силантьев В.И. – Х. : Харьк. гос. политех. ун-т, 1998. - 232 с.
6. *Тригуб О. П.* Розгром української церковної опозиції в Російській православній церкві (1922-1939 рр.) : монографія / Тригуб О.П. – Миколаїв : ТОВ “Фірма “Іліон”, 2009. – 312 с.
7. *Євсєєва Т.* Православне духовенство / Т. Євсєєва // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.). – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – Ч. 2. – С. 275-325.
8. *Савчук Т. Г.* Повсякденність православного духовенства в 1920-30-х рр. : проблеми та перспективи дослідження / Савчук Т.Г. // «Історія повсякденності: теорія та практика» : матеріали Всеукр. наук, конф., Переяслав-Хмельницький, 14-15 трав. 2010 р. / [упоряд. О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 133-135.
9. *Зінченко А.* Чи була відокремлена церква від держави у 20-ті роки? / А. Зінченко // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 104 – 114.
10. *Зякун А.* Культурні цінності в державній політиці 20-30-х рр. ХХ ст.: від збереження до руйнації / А. Зякун // Світогляд - філософія - релігія. Вип. 2 : збірник наукових праць ; ДВНЗ УАБС НБУ; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН. – Суми : ДВНВ "УАБС НБУ", 2012. – 340 с.
11. *ЦДАВО України.* — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 1085. — Арк. 19.
12. *Лисий А.К.* Нариси історії Подільської (Вінницько – Брацлавської) Єпархії 1795 – 1995 рр. / Лисий А.К. – Вінниця, 1995. – 120 с.
13. *Григорчук П. С.* Влада і православна церква на Поділлі в першій половині 20-х рр. ХХ ст. / П. С. Григорчук, Н. П. Кузьмінєць // Релігійне життя Поділля: Минуле і сучасне. До 1020-ліття Хрещення Русі та 120-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. – Вінниця, 2008. – С. 100–106.
14. *Силантьєв В.И.* Цит. работа.
15. «Небо на землі» з історії Вінницького Спасо – Преображенського кафедрального собору // Видання Вінницької єпархії. 2008. – 110 с.
16. *Яковлев Е.* Суд над Винниц-

кими “князьями” / Е. Яковлев // Известия-Подолія. – 1922. – 3 июня. – № 160. – С. 1. **17.** *Письма* из Жмеринки. Расплата за грехи. (Суд над церковниками) // Известия-Подолія. – 1922. – 13 июня. – № 125 (483). – С. 3. **18.** *Постанови*, циркуляри, розпорядження про введення типового статуту релігійних общин, нагляд за діяльністю, перехід релігійних громад на державний статут, строки дії реєстрації релігійних громад та ін. 4 лютого – 6 вересня 1924 р. – Оп. 1. – Од. зб. 504. – 82 арк. **19.** *Известия* ЦК КПСС. 1990. № 4. С. 190-191. **20.** *Зінченко А.* Цит. праця. **21.** *ДАВіО.* - Ф. П.-1. Оп.1. - Спр. 42. - 47 арк. **22.** *Лисий А.К.* Цит. праця. **23.** *ДАХмО.* - Ф. П.-3. Оп.1. - Спр. 312. - 63 арк. **24.** *ДАХмО.* - Ф. П.-115. Он.1. - Спр. 83. - 71 арк. **25.** *ДАХмО.* - Ф. П.-3. Оп.1. - Спр. 312. - 63 арк. **26.** *Хіхляч Б.* Антирелігійна боротьба на Поділлі в кінці 20-х – 30-і роки ХХ ст. / Хіхляч Б. // Політичні репресії на Поділлі в ХХ ст. : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця, 2002. – С. 149- 52. **27.** *Лисий А.К.* Цит. праця. **28.** «Небо на землі» з історії Вінницького Спасо – Преображенського кафедрального собору // Видання Вінницької єпархії. 2008. – 110 с. **29.** *Зінченко А.* Цит. праця. **30.** *Андрощук О. В.* Релігія та церква у житті подільського села у дзеркалі мікроісторії: збірник / Андрощук О.В. // Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне : До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. – Вінниця, 2008. – С. 123-129. **31.** *Хіхляч Б.* Цит. праця. **32.** *Зякун А.* Цит. праця. **33.** *Даниленко В.* Сталінізм на Україні: 20-30-ті рр. / Даниленко В. — К., 1991.— 344 с. **34.** *Нестеренко В. А.* Політика радянської влади щодо релігійної конфесій Кам'янецьчини у 1930-ті рр. : збірник / Нестеренко В.А. // Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 18 вересня 2008 р. – Вінниця, 2008. – С. 110–115. **35.** *Лисий А.К.* Цит. праця. **36.** *Камянець-Подільський державний міський архів (КПДМА).* – Ф.335. – Оп. – 1. – Спр. 392. – 45 арк. **37.** *Лисий А.К.* Цит. праця. **38.** *ДАВіО.* - Ф.П. - 87. Оп. 1. Спр. 440. – 57 арк. **39.** *Жилюк С.І.* Утвердження і розвиток Обновленської церкви в Україні в 20-х роках ХХ століття / С.І. Жилюк // Українське релігієзнавство. — 2003. — № 27-28. — С. 76-89.

Dobizha Vasyl, Kolesnuk Oleksandr. The destruction of the religious values of Podilliya as a result of the public policy of the Soviet government in the 20-30-s of the XX century

We analyzed the policy of the Soviet leadership towards the cultural and religious values in Podillya region. We identified the means of struggle between the Soviet regime and the Orthodox church. We expanded the policy of the totalitarian administration, the neglect of the historical, cultural and national traditions. We studied the periods of the Soviet anti-religious campaign. We characterized the methods of the destruction of the monuments of the religious significance. We analyzed the forms of the mass repression against the clergy and the religious people.

As far as Ukraine gained its independence the issues of church history in 1920s, and therefore the church - state relations, took a great part among the priority areas of Ukrainian scientists' research.

The purposeful and systematic implementation of the anti-religious policy of the Soviet power in Ukraine began after the Civil War. In 20 - 30's of the XX century the political terror in the USSR destroyed thousands of priests and churches, which formed the basis of human spirituality. The Podilsky region was not an exception and hundreds of churches were devastated, destroyed, or in the best case were turned into warehouses, stables, gyms or other household buildings.

It should be mentioned that in the struggle with the Orthodox Church, the Soviet authorities used a variety of means. It was not only the anti-Church propaganda, like "UAOC - a political fortress of Petliura support", but also the prohibitive taxes and so on. The authorities practiced the direct interference in church affairs, harassment of religious communities, direct robbery of church relics and more. The particular hostility to the church was due to the fact that the government observed it as the distribution centers of "religious intoxication". The government was frightened by an unbroken spirit of the national church that could awaken the national consciousness of the Ukrainian people. Destroying the Ukrainian church the authorities were destroying a national and cultural identity of the people of Ukraine, clearing and releasing the basis for the new "socialist" way of thinking. At Lenins direction the church had to be eliminated as the main political opponent without any material resources, that's why there began the company aimed at the withdrawal of a church property.

At the beginning of the second anti-religious period the authorities started to speak more openly against the church and maintained the deformation and destruction of a church property. However, the "final assault" of the church was started in 1929 and it reached its high point in late 1929 - the first months of 1930.

The documents stored in the State Archives of Vinnytsia region indicate an active anti-religious work of the party and Komsomol organizations in cooperation with the "Atheists union" and trade unions.

During this atheistic anti-religious campaign there were used conversations at the enterprises, mass parties in clubs, schools, mass anti-religious work of art in the country.

Such an illogical destruction of the cultural monuments and works of art caused the anxiety and frustration of many employees of cultural institutions. But it was difficult to struggle against the Soviet authorities' implementation of the communist way of life.

It should be mentioned that it deals not only with material or moral losses, destruction of the Church buildings that have a historical, architectural or religious value, but also with a radical change of ideological orientation, systematic and deliberate destruction of the spiritual world of Podillya region, its traditions and beliefs.

Key words: political terror; repression; religious building, anti-religious policy.